

Сморжевська О. О.*,
кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна. oksana@ipnet.kiev.ua

НЕОЯЗИЧНИЦТВО/РІДНОВІР'Я ЯК ВАРІАНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ В УМОВАХ КУЛЬТУРНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. Розглянуто ідеологічні засади неоязичництва/рідновір'я з погляду формування етнокультурної ідентичності в умовах культурної глобалізації.

Ключові слова: неоязичництво/рідновір'я, національна ідея, етнокультурна ідентичність.

Аннотация. Рассмотрены идеологические основы неоязычества/родноверия с точки зрения этнокультурной идентичности в условиях культурной глобализации.

Ключевые слова: неоязычество/родноверие, национальная идея, этнокультурная идентичность.

Abstract. It is considered the ideological foundations of neo-paganism/Rodnoverie in terms of ethnic and cultural identity in terms of cultural globalization.

Key words: indigenous religions, national idea, ethnic and cultural identity.

Постановка проблеми. Чимало дослідників зводить культурні наслідки глобалізації до «американізації», «вестернізації», поширення ненайкращих зразків американської масової культури та американського способу життя, що в свою чергу нівелює національні культурні цінності та сприяє культурній уніфікації. Однак культурна глобалізація — це й інтенсивний обмін по лінії «Захід—Схід» і «Схід—Захід», міграційні потоки (не завжди легальні), що й призводять до культурного обміну та змішування. Якщо територіальні кордони між суспільствами на сьогодні ще існують, то культурні — розмиваються. Культурна глобалізація тягне

* Smorzhevska, O. O., Ph. D. in History, Associate professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine. oksana@ipnet.kiev.ua

INDIGENOUS RELIGIONS AS A VERSION OF THE NATIONAL IDEA UNDER CONDITIONS OF CULTURAL GLOBALIZATION

за собою й зворотну реакцію, прагнення до збереження культурної та національної ідентичності, до локалізації культури. Одним з таких культурно-релігійних феноменів стало неоязичництво/рідновір'я. Ми вживаємо такий нетиповий термін, оскільки в науковому обігу по сьогодні немає чіткої дефініції даного явища. До того ж, кожен дослідник вкладає в термін «неоязичництво» якесь своє смислове навантаження, а власне самі адепти цього руху віддають перевагу назві «рідновір'я», наголошуючи таким чином і його етноконфесійній природі [1—3].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблеми, окреслені в статті, присвячені публікації таких вітчизняних і зарубіжних дослідників, як Ю. Антонян, А. Гайдукова, А. Гурка, О. Гуцуляка, А. Колодний, І. Міхеєва, С. Рижаківа, Т. Хміль, Р. Шиженський, В. Шнирельман [4—13]. Про неоязичництво як спротив культурно-етнічній асиміляції йдеться як у працях дослідників, так і власне самих адептів цього релігійно-культурного руху. Проте в наукових і науково-публіцистичних працях, присвячених неязичницькій тематиці, причини появи та популярності неоязичництва/рідновір'я виокремлюються відповідно до різних країн світу при тому, що український вимір даної проблеми залишається майже недослідженим.

Мета статті — аналіз неоязичництва/рідновір'я як варіанту національної ідеї в пострадянських країнах, зокрема, в Україні.

Основні результати дослідження. На пострадянському просторі неоязичницькі/рідновірські громади та об'єднання діють чи діяли в різних варіантах (екологічні об'єднання, фольклорно-етнографічні гуртки, політизовані групи, музичні колективи, власне релігійно-культурологічний рух) у Білорусі, Вірменії, Естонії, Казахстані, Латвії, Литві, Росії, Україні. З поміж причин появи та популярності в певних соціальних групах неоязичництва/рідновір'я видокремлюють такі: 1) глибока зацікавленість національною культурою на тлі тенденції до стирання національних відмінностей і формування космополітичної маскультури; 2) невдоволення політичним устроєм, зокрема орієнтацією на християнство (православ'я, католицизм, протестантизм) як консолідуючий чинник для нації; 3) інтерес до міфу, що є загальносвітовою тенденцією в постмодерний період (саме тому, як вказує В.Алексеев, цей релігійно-культурний феномен виник не в селянському середовищі, якому мала б бути близька язичницька тематика, а в академічному, серед фахівців з міфології та релігії, а також у богемних колах); 4) захоплення езотерикою, окультизмом, магією, цілительством, усім таємничим і загадковим, що також є загальною світовою тенденцією; 5) «дух нашої епохи», коли людина вже не хоче бачити себе «рабом Божим», боятися відплати за гріхи, за несправедний, з позицій християнства, спосіб життя тощо; культивування фізичної сили і краси людського тіла, що сприяло пропаганді здорового способу життя, екологічного харчування, захопленню національними бойовими мистецтвами чи створенню таких; 6) усвідомлення екологічних проблем, які на межі XX—XXI стст. особливо гостро постали перед людством, у зв'язку з чим пропонується переглянути християнську ідею панування людини над природою на гармонійне співіснування на благо природи, поклоніння їй (язичницьке світосприймання); 7) в умовах руйнування старих ідеологем («побудова світлого майбутнього») постала потреба пошуку власної етнокультурної ідентичності, пошуку отієї національної ідеї, яка приведе до процвітання держави і суспільства [14—15].

Дослідники також розглядали почасти й питання національно-державницьких ідей у вченнях і концепціях рідновірських організацій та їхніх ідеологів і засновників. Зокрема, Тетяна Хміль зазначає, що відродження України пов'язують насамперед з її економічним зростанням, але без духовного самоусвідомлення нації воно неможливе. Осмислення національної ідеології, її основи, коректність обгру-

нтованості національної ідеї християнськими православними цінностями, пошук громадянської ідеології в Україні — ось що, як вказує Т. Хміль, — лягло в основу розробок Левом Силенком (РУНВіра) проблем національного самоусвідомлення, самоідентифікації українців як нації, його пошук смислотворчих цінностей у праці «Мага Віра».

Дослідниця доводить, що вчення Л. Силенка «є новим варіантом цілеспрямованого проектування сучасних варіантів етнокультурних ідентифікацій», а також «нація як окремість репрезентується як загальнолюдська цінність». Концепція Л. Силенка є спробою об'єднання теоретичних розробок представників української діаспори у розв'язанні проблеми «формування духовної цілісності української нації». Ця ж проблема актуальна й для вітчизняних теоретиків. Т.Хміль, як і більшість дослідників новітньої релігійності, відносить релігійно-етичне вчення Л.Силенка до таких, що мають постмодерністські філософські парадигми, оскільки, пропонуючи здійснити пошук першооснов громадянської релігії, він пропонує свій варіант «культурологічної парадигми розвитку української нації» [11].

Як у друкованих працях представників рідновірських громад та організацій української діаспори, так і рідновірів в Україні, часто-густо йдеться про національну ідею, про державотворчі процеси в Україні, шляхи подолання кризи (в усіх її проявах) у нашій державі. Попри неоднорідність українського рідновірського руху, його внутрішні суперечності, адептів єднає прагнення поєднати релігійно-духовні основи, історію України та її майбутнє в органічне ціле.

Зупинимось докладніше на розгляді окремих статей, есеїв, науково-публіцистичних творів, у яких представники цього духовно-релігійного феномену так чи інакше розглядають національно-державницьку проблематику.

Провідною в працях засновників, ідеологів і послідовників рідновір'я є думка про унікальність України, українського народу, його особливу історичну місію — бути народом-мудрецем, народом-учителем, що крізь лихоліття прийде до процвітання свого й своєї землі, та поведе за собою інші народи Європи. Як писав засновник Рідної Віри Володимир Шаян, «найбільшим історичним досягненням української нації в історії тисячеліть вважаю саме факт, що супроти тих всіх численних зазіхань і народобивчих наїздів ворогів цей нарід зумів затриматися і втриматися на них свій і цієї землі національний характер, як її власник від незапам'ятних часів історії» [16, с. 3]. Загалом, роботам В. Шаяна притаманна ідеалізація, героїзація української минувшини, прагнення спертися на історичний досвід нашої країни, насамперед культурних досягнень і покласти цю героїку й патріотизм в основу розбудови Української держави та розвитку й процвітання української нації. Багато уваги в своїх працях В. Шаян зосереджує на творчій спадщині Г. Сковороди та Т. Шевченка. Особливо В. Шаян захоплюється Григорієм Савичем: «...погляди Сковороди не тільки випередили на добрих два століття розвиток української духовності, ... але й із гідністю репрезентують глибокі етичні цінності українського світовідчуження і світогляду... Саме Сковорода був духовним батьком і творцем українського національного відродження».

Рясно цитуючи праці Г. Сковороди, В. Шаян доходить однозначних висновків про необхідність використання теоретичних розробок мислителя доби бароко в сучасних умовах та в майбутньому, де обов'язково постане самостійна держава Україна. «Батько» Рідної Віри наголошує на тому, що «людина мусить бути щаслива у своїй праці». В. Шаян переконаний, що саме дотримання принципу вродженої праці (тобто коли кожен займатиметься тим, до чого найпридатніший, до чого має хист, здібності й бажання, й отримує всебічне задоволення від того, що робить задля загального блага) «стане наріжним каменем будови Української Держави». Аналізує В. Шаян і філософію Г. Сковороди як «філософію героїчного

активізму». Для нього мандрівний філософ аж ніяк не тікає від життя, не прагне аскетизму, а, навпаки, Г. Сковорода — «героїчний боєць за нові правди, духове пробудження народу», якому притаманне героїчне відчуття світу.

Духовним наступником Г. Сковороди, за В. Шаяном, став Тарас Шевченко, який «вищіджував обоюдними мечами свого слова «сукровату кров раба», щоб налити в його серце лицарської, священної крові», який продовжив справу Г. Сковороди: «духове пробудження героїчного ідеалізму в душі нації» [17, 1, 6, 8, 16—18].

Практичне втілення «священного героїзму» В. Шаян убачав ще «в ідеології українського лицарства Київської Доби». Тема героїзму в обороні своєї духовності, своєї землі є однією із провідних у працях В. Шаяна. Саме шляхетний героїзм, прагнення боронити рідну землю, розбудувати свою незалежну самостійну державу є у В. Шаяна одним із найважливіших завдань українського народу. Він стверджував, що «національно-визвольну борню України в усіх часах характеризує перш за все безмежний і неперевершений в історії героїзм і жертвенність її борців і лицарів». В. Шаян захоплено пише про героїзм козаків: «Вони ж складають всі ці цінності¹... на вівтарі ідеалів своєї нації»; «борня козаків за Волю України і за її Державу була священною борнею за природне право і святий обов'язок нації. Вони творили власну Державу на власній, споконвіку Богом нам даній, українській землі». В. Шаян наголошує на понятті «священний героїзм» як рушійній силі, основній рисі українського національного характеру і світогляду, «що зумовлює велич історії України і ввесь її дотеперішній трагізм у борні із переважаючими силами оточення, що приймало становище ненависти, неправди, кривди, визиску, неволі, деспотії, сваволі, людовбивства і всіх інших злочинів супроти людства».

На думку В. Шаяна, «Українська Збройна Сила»², як і загалом український націоналізм, «боронить права своєї нації на свою споконвічну його власну Землю, Волю і Державу». Говорячи про духовний ланцюг розвитку українців, В. Шаян веде мову про «три чергові втілення... Духа Нації»: Богдана Хмельницького, Григорія Сковороду і Тараса Шевченка. Вони в свою чергу стали поштовхом для пробудження української нації на межі ХІХ—ХХ стст. і подальшої боротьби за вільну державу Україну [18, 3—4, 6, 13—15, 18]. Отже, український народ мусить «дозріти» до усвідомлення себе як нації, з багатою історичною державницькою традицією, культурою, з потужним потенціалом, спроектованим на прекрасне майбутнє. А для цього необхідно виробити й «донести до мас» розуміння того, що «суверенність — це перш за все Морально-Ідейна Самовистачальність Нації» [19, 24—25, 28—29, 31].

Волхв Володимир (як називають В. Шаяна його послідовники в Україні) завжди наголошував на тому, що українська нація (а він вживав переважно саме термін «нація») веде свою боротьбу за самоствердження й визнання себе й своєї Української держави як нація з давньою культурною традицією, творчим потенціалом стати провідником і взірцем для багатьох інших націй. Отже, в своїх націєтворчих поглядах В. Шаян об'єднує філософсько-естетичні та героїко-патріотичні аспекти розвитку української нації. Його бачення розвитку української нації, постання Української держави цілком вписуються в настрої представників української діаспори другої половини ХХ ст. Вирізняє їх хіба що теософська складова, бажання перенести всі проблеми історичного розвитку українців та української державності в релігійну площину.

Ми не фокусуватимемо увагу на праці ще одного представника української діаспори, Лева Силенка та його «Мага Вірі», який розробив концепцію та ідеологію

¹Йдеться про повнокровне життя, радість, життєву потугу.

²Йдеться про УПА (Українську Повстанську Армію).

нового філософсько-релігійного вчення РУНВіра (Рідна Українська Національна Віра). «Мага Віра» вже досить широко отримала оцінку в наукових і публіцистичних колах. Зокрема, вище йшлося про дослідження Т. Хміль, її погляди на цю величезну за обсягом працю, понад 1400 сторінок. Ми зупинимось на праці Л. Силенка «Переоцінка духовної вартости», в якій автор розглядає діяльність деяких історичних персон у контексті їхнього ставлення до віри пращурів, а також важливі історичні періоди саме крізь призму впливу рідної віри на ті чи інші події. Але при цьому, що ближче хронологічно до сучасності ці події, то менше уваги надається саме питанню конфесійної приналежності. Увага зосереджується на здоровому націоналізмі (патріотизмі). Зазначимо, що такий підхід в описанні історичного процесу та обґрунтуванні тих чи інших концепцій і поглядів характерний для більшості (якщо не для всіх) праць засновників, ідеологів та лідерів українського рідновірського руху.

У своїй праці Л. Силенко звертається насамперед до священнослужителів християнських церков і, спираючись на середньовічні джерела, літописи та ін., розглядає історію України, боротьбу українців за свій національний розвиток, свою державу як боротьбу народу з християнством і, пізніше, з радянською владою. Засновник РУНВіри розглядає історію України крізь призму дії окремих історичних осіб на благо своєї Батьківщини, або, навпаки, — на шкоду їй.

Негативну оцінку дістав насамперед князь Володимир. Дії Володимира, спрямовані на прийняття Руссю християнства, трактуються не лише як зрада рідної релігії, світогляду, а й як зрада власного народу. Моральне обличчя князя також піддається гострій критиці. Л. Силенко звинувачує Володимира й у підриві обороноздатності держави, оскільки більшість молоді, здатної захищати батьківщину, сидить по монастирях і вірить не у власні сили, а у захист нового Бога. При цьому Л. Силенко також вказує на безхарактерність Володимира, його легковірність щодо чужинців (греків), «і тому його не можна осуджувати». Тобто Володимир в оцінках Л. Силенка слабкий державний діяч, нездатний мислити загальнодержавними категоріями, піклуватися про благо свого народу і вітчизни на відміну від Святослава Хороброго, котрим пишалися волхви, купці і бояри.

Християнізацію Л. Силенко оцінює як насилля над душею русичів, оскільки «Англійців, Німців, Французів, Шведів, Іспанців, Греків їхні рідні князі (чи вожді) силою не примушували зневажати Рідні Святощі (батьківські звичаї, обряди, святилища богів їхніх)». І це стало трагедією на віки для України, оскільки «Візантія не мала українського духа: вона Україні не могла дати того, чого вона не мала». Л. Силенко в цій праці наголошує на необхідності мати своє, рідне, українське розуміння Бога, притаманне саме українському народові. І лише своя святість, свої морально-духовні ідеали здатні витворити по-справжньому життєздатну націю та державу: «Націоналіст (тобто гідний патріот) любить свою Вітчизну більше, ніж Вітчизну Будди чи Ісуса»; «Коли ми, Українці, не зробимо переоцінки Духовної Вартости, коли ми не почнемо будувати Український Шлях Життя, коли ми не збагатимо душу своїм розумінням Бога, Майбутнє не належатиме нам» [20, 8—9, 22—28, 57, 99].

Суголосні із поглядами Л. Силенка щодо національно-державного розвитку України є й погляди відомого українського громадсько-політичного діяча Левка Лук'яненка. Л. Лук'яненко у статті «Цивілізаційний вибір України» стверджує, що «Україну відродить інтелігенція нової формації, яка об'єктивно дозріває, щоб перебрати на себе відповідальність за долю нації». Важливим для національно-державного будівництва є також позиція ЗМІ, український інформаційний простір, який повинен піднести етнічну свідомість до рівня свідомості політичної.

Але, як констатує Л. Лук'яненко, за роки державної незалежності в Україні так і не сформувався власне український інформаційний простір. Натомість іноземні ЗМІ активно впливають на свідомість громадян України, особливо молоді. Водночас розташування України на східноєвропейському порубіжжі, на думку відомого дисидента, є плюсом для нашої країни. Те, що українці створили власну державу лише наприкінці ХХ ст., «на тлі європейських країн має вельми позитивний аспект». Європу протягом ХІХ—ХХ ст. «роз'їв раціоналізм, вона втратила релігійність, ідеали піднесення національних культур, філософії і духовного розвитку зблякли»; «символом часу стало максимальне задоволення матеріальних і тілесних потреб людини».

Такий стан речей свідчить про кризу християнства та європейської цивілізації загалом. Географічне розташування та культурологічна орієнтація України обернулися позитивом: «моральна деградація у нас не зайшла так глибоко, як на Заході» й видається радше тимчасовим захопленням, а не «є наслідком поступової внутрішньонаціональної еволюції». Автор стверджує, що розчарування середнього й молодшого покоління українців християнством, пошук духовного осердя в національних глибинах надихають і «дають надію на формування свого, відмінного від західно-європейського шляху культурного й духовного розвитку». Левко Лук'яненко прогнозує появу в Україні приблизно через півтора десятиліття покоління політиків, які вже будуть виховані в незалежній Україні, матимуть києвоцентричне (тобто національно орієнтоване) мислення й світогляд. Й саме ця нова генерація «потіснить нинішніх бездушних і безсовісних хабарників і втілюватиме в життя ідеали батьків нації, заповіти борців за Соборну Самостійну Українську державу».

Він переконаний у зростанні політичної свідомості української нації, завдяки розширенню знань про власну історію, незаангажовану політиканством; «позаяк історія дає багато фактів для гордості за вклад наших прапращурів у розвиток людства, позаяк наша мова і духовність багаті, змістовні, красиві й емоційно витончені». І кожен має бути свідомий того, що для втілення таких ідей у житті потрібно не чекати манни небесної, «а спитати себе: якщо не я боротимуся за українську Україну, то хто?» [21].

Проблемам стратегічного розвитку нації й держави, ролі культури у націо- та державотворчому процесі присвячена низка статей ідейного натхненника Ладовіри, культуролога, письменника, голови МГОУ «Четверта Хвиля» та ВГО «Українська Взаємодопомога» Олександера Шокала. Автор «зважає» на шальках терезів такі важливі складові повноцінної життєдіяльності людини як їжа біологічна та духовна й доводить необхідність забезпечення людини «високоякісною біологічною й духовною поживою та збереження загальнонаціонального духовно-природного ресурсу свідомою волею й дієвими моральними зусиллями громадян».

На думку О. Шокала, для людини однаково небезпечними й шкідливими є як генномодифіковані продукти харчування, так і засилля деструктивного квазімістества, «яке продукує й поширює моделі національного виродження». Саме у відсутності чітко сформульованої національної ідеї, а звідси — й національної ідеології («система традиційних духовно-соціальних орієнтирів і суспільно-правових норм, яка є джерелом і осердям життєвої сили нації в її самовідтворенні й державному саморозвитку»), й постають проблеми у стратегічному розвитку нації і держави. Ось тут і має допомогти культура «як духовно енергетична система людини».

Виробництвом і поширенням культурно-інформаційного продукту має керувати виконавча влада країни, «керуючись національною ідеологією й стратегічними завданнями». Але, на жаль, управління культурною інфраструктурою в нашій

державі «не відповідає ціннісним орієнтирам національної ідеології й духовним запитам суспільства». Автор аналізує експертну доповідь Національного інституту стратегічних досліджень «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2006 р.», зосереджуючи свою увагу на культурно-мистецькій сфері. З доповіді випливає, що протягом років державної незалежності український мовно-культурний простір зазнав серйозної деградації, поступившись натомість місцем імпортованим мас-культурним продуктам сумнівної якості. Для виходу з цієї складної ситуації О. Шокало пропонує до виконання першорядні завдання національної культурної політики: визнати культуру «головним чинником збереження самобутності й самовідтворення української нації та забезпечення самоцінності й незалежності її саморозвитку», а також підвищити роль культури «як головного чинника націєтворення... в усіх сферах суспільного життя».

Для цілісного й усебічного розвитку української нації та держави необхідно також залучити у національну культурну орбіту й досягнення та здобутки діячів діаспори. А особливо це актуально в умовах, коли кілька мільйонів наших співвітчизників легально та нелегально перебувають за межами батьківщини. Щодо практичних заходів у реалізації вищезазначених завдань, то пропонується насамперед фінансове забезпечення державою культурної політики, гарантування юридичної бази для реалізації стратегічних культурних проектів. Задля повноцінного розвитку нації на практиці необхідними є: відновлення всеукраїнської системи книгодрукування та книгорозповсюдження; створення всесвітнього друкованого органу (газети, журналу) для українців як в Україні, так і по всьому світу; функціонування українських цілодобових теле- й радіоканалів для «поширення достовірної інформації про Україну» та створення українського відео- й аудіопродукту «для формування духовно-світоглядних орієнтирів українського соціуму в світі й сприяння утвердженню його життєздатності».

Як голова МГОУ «Четверта Хвиля» О. Шокало не оминає увагою й проблеми сучасних українських мігрантів, які, відірвавшись від батьківської землі, опинилися в серйозній культурній ізоляції в країнах перебування, що не може не позначитися негативно на їхньому духовному розвитку. Дієвими кроками, спрямованими на вихід України із всебічної кризи та подальший розвиток країни, є формування «системи національної ідеології, інформаційної й економічної безпеки та триєдина система національної економіки», яка включає поєднання виробництва, продаж виробленої продукції та розподіл результатів праці в інтересах усього суспільства; систематичне виготовлення й поширення українського культурно-інформаційного продукту як стратегічно важливого в духовному розвитку нації. Саме поєднання соціально-економічних та духовно-інтелектуальних чинників має стати магістральним у національній політиці, «у системі українського державного ладу» [22, 26, 28—29].

Висновки. У статті розглянуто далеко не всі публікації рідновірів, у яких ідеться про національну ідею українців і для українців. Але загалом згадані праці дають уявлення про основні національно-державницькі ідеї та погляди українських рідновірів. Усіх їх єднає україноцентризм, обожнення України та українців, захоплення історичною минувиною та віра в прекрасні перспективи нашої держави й українців за умови звернення до духовних надбань пращурів та їх впровадження в повсякденність як на державному, так і суспільно-особистісному рівні. Загалом вивчення неоязичництва/рідновір'я є необхідним як з наукового, так і практичного поглядів. Вивчаючи цей релігійно-культурницький рух, не можна не поставити головне питання: яка його подальша доля? На нашу думку, даний рух має значний інтелектуальний і демографічний потенціал, який у майбутньому відкриває для послідовників нативізму можливості до ще успішнішого розвитку, не-

зважаючи на його внутрішні та зовнішні суперечності. Але це вже тема для іншого дослідження.

Литература

1. Куровський В. В. Сучасна українська етнічна релігія: суть та основні течії / Куровський В. В. // Українське релігієзнавство. — 2005. — № 33. — С. 34—46;
2. Михеева И. Б. Неоязычество как религиозно-культурный феномен современности: проблема дефиниции / Михеева И. Б. // Ценности и смыслы. — 2010. — № 1. — С. 81—90.
3. Шиженский Р. К вопросу о терминологии славянских вариаций «indigenoureligions» (на примере термина «неоязычество») / Шиженский Р. // Етнічна історія народів Європи. — 2010. — № 33. — С. 121—126.
4. Антонян Ю. «Воссоздание» религии: неоязычество в Армении / Антонян Ю. // Центр социальных исследований. Laboratorium. — 2010. — №1 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.soclabo.org/rus/journal/6/3/vers/84/>
5. Гайдуков А. Неоязычество как реакция на процессы глобализации в России / Гайдуков А. // Семинар «Индивидуальные и коллективные права национальных меньшинств в условиях процесса глобализации». Проект «Гражданская инициатива», Фонд Генриха Белля. — СПб., 2001. — С. 62—69.
6. Гурко А. В. Неоязычество в поисках идеологической модели / Гурко А. В. // Бюллетень сети этнологического мониторинга и раннего предупреждения конфликтов. — 2000. — № 30. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eawarn.ru/pub/Bull/WebHome/content30.htm>
7. Гуцуляк О. Неоязычництво другої половини ХХ сторіччя як парадигма свідомості суб'єкта цивілізаційно-культурного процесу / Гуцуляк О. // Людина і політика. — 2000. — № 3. — С. 64—68.
8. Колодний А. Язичництво і неоязычництво / Колодний А. // Релігійна панорама. — 2007. — № 3. — С. 72—78.
9. Михеева И. Б. Научное знание XXI века о человеке и мироздании: от рационалистических теорий к неоязыческим конструктам? / Михеева И. Б. // Международное философско-космологическое общество [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bazaluk.com/conference/183/comments.html>
10. Рыжакова С. И. Этнокультурные представления об основах латышской идентичности: исторический контекст, взаимосвязи, современные контексты (середина XIX — начало XXI вв.) — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.referum.com/>
11. Хміль Т. В. Проблеми релігійної та національної ідеології України в розробці Л. Силенка / Хміль Т. В. // Нова парадигма. Альманах наукових праць. — 2000. — Вип. 16. — С. 75—82.
12. Шиженский Р. Неоязычество в этнокультурном пространстве современной России (по материалам Приволжского Федерального Округа) // VIII конгресс этнографов и антропологов России: тезисы докладов (Отв. ред. В. А. Тишков. — Оренбург: Издательский центр ОГАУ, 2009. — С. 62.
13. Шнирельман В. Неоязычництво на обширах Євразії / Шнирельман В. // Людина і світ. — 1999. — № 11—12. — С. 9—15.
14. Алексеев В. Русское неоязычество. Центр апологетических исследований [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.apologetika.ru/>
15. Гайдуков А. В. Славянское (русское) неоязычество и проблема этнорелигиозных стереотипов / Гайдуков А. В. // Герценовские чтения 2002: актуальные проблемы религиоведения [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gaidukov.blogspot.com/2007/12/5.html>
16. Шаян В. Біблія як ідеологія. Студія із ділянки порівняльного релігієзнавства. — Лондон: Ордено, 1970; Луцьк, 1998. — 32 с.
17. Шаян В. Етичні, соціологічні і педагогічні погляди Григорія Сковороди з нагоди 250-ліття із дня народження великого мислителя України. — Лондон—Торонто: Інститут В. Шаяна, 1972. — Вид. ч. 1. — 22 с.
18. Шаян В. Священний героїзм як основа українського національного світогляду. Доповідь виголошена на III-ому З'їзді Філії Легії Українських Повстанців у Великій Британії, у Ольдгамі, дня 24-го серпня, 1957 р. — Видання філії Легії Українських Повстанців у Великій Британії, 1958. — 20 с.

19. Шаян В. Українська символіка. — Гамільтон: Видавництво «Українське Відродження» при Об'єднанні Українців Рідної Віри, 1990. — 35 с.
20. Силенко Л. Переоцінка духовної вартости. — Видання Об'єднання Синів і Дочок України Рідної Української Національної Віри (ОСІДУ РУНВіри), 1988. — 104 с.
21. Лук'яненко Л. Цивілізаційний вибір України // Персонал. Всеукраїнський загальнополітичний освітянський тижневик. — 2008. — № 24 (276). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.personal-plus.net/276/3382.html>
22. Шокало О. Український культурно-інформаційний продукт — духовний чинник самовідтворення й саморозвитку нації / Шокало О. // Український світ. — 2007. — № 4/6. — С. 26—29.

References

1. Kurovskyy, V. (2005). Modern Ukrainian ethnic religion: the essence and main course. *Ukrayinske religieznavstvo (Ukrainian religious studies)*, 33, 34—46 (in Ukr.).
2. Mikheyeva, I. B. (2010). Neo-paganism as a religious and cultural phenomenon of our time: the problem of definition. *Tsennosti i smysly (The values and meanings)*, 1, 81—90 (in Russ.).
3. Shizhensky, R. (2010). On the terminology of Slavic variations «indigenous religions» (for example, the term «neo-paganism»). *Etnicheskaya istoriya narodov Evropy (Ethnic history of the peoples of Europe)*, 33, 121—126 (in Russ.).
4. Antonian Y. (2010). «The reconstruction» of religion: neo-paganism in Armenia (Centre for Social Research. Laboratorium No 1). Retrieved from <http://www.soclabo.org/rus/journal/6/3/vers/84/> (in Russ.).
5. Gaidukov, A. Neopaganism as a reaction to globalization in Russia . In (2001). Workshop «Individual and collective rights of national minorities in the conditions of globalization. Project «The «Civil Initiative», the Heinrich Boell Foundation (6—269). St.-Petersburg (in Russ.).
6. Gourko, A. V. (2000, March-April). *Neopaganism in search of ideological model* (Bulletin of the Network for Ethnic Monitoring and Early Warning of conflicts No 30). Retrieved from <http://eawarn.ru/pub/Bull/WebHome/content30.htm> (in Russ.).
7. Hutsuliak, O. (2000). Neopaganism of the second half of twentieth century as paradigm of consciousness of subject of civilizational and cultural processes. *Liudyna i politika (Man and politics)*, 3, 64—68 (in Ukr.).
8. Kolodny, A. (2007). Paganism and Neopaganism. *Religiyna panorama (Religious panorama)*, 3, 72—78 (in Ukr.).
9. Mikheyeva, I. B. *Scientific knowledge of the XXI century about man and universe building: from the rationalist theories to the neo-pagan constructs?* International Society of philosophical and cosmological. Retrieved from <http://www.bazaluk.com/conference/183/comments.html> (in Russ.).
10. Ryzhakova, S. I. (2011). *Ethno-cultural conceptions of the foundations of Latvian identity: historical context, interrelations, contemporary contexts (middle XIX — beginning of XXI century)*. Retrieved from <http://www.referum.com/> (in Russ.).
11. Hmil, T. V. (2000). Problems of religious and national ideology of Ukraine in the concept of L. Sylenko . Nova paradigma. Almanakh naukovykh prats (New Paradigm. Almanac of research works), 16, 75—82 (in Ukr.).
12. Shizhensky, R. Neopaganism in the ethno-cultural space of modern Russia (according to the Volga Federal District). In Tyshkov V. A. (Ed.). (2009). *VIII Congress of Russian ethnographers and anthropologists: abstracts* (p. 62). Orenburg: Publishing center of Orenburg State Agrarian University (in Russ.).
13. Shnirelman, V. (1999). Neopaganism in the expanse of Eurasia. *Liudyna I svit (Man and the world)*, 11—12, 9—15 (in Ukr.).
14. Alekseev, V. *Russian neo-paganism*. Center of apologetic studies. Retrieved from <http://www.apologetika.ru/> (in Russ.).
15. Gaidukov, A. *Slavic (Russian) neo-paganism and the problem of ethnic and religious stereotypes*. Gertsen reading of 2002: Acute issues of religion studies. Retrieved from <http://gaidukov.blogspot.com/2007/12/5.html> (in Russ.).
16. Shayan, V. (1970; 1998). *The Bible as ideology. Studio from the sphere of comparative religion studies*. London; Lutsk (in Ukr.).
17. Shayan, V. (1972). *Ethical, sociological and pedagogical views of Grygoriy Skovoroda: on the occasion of 250th anniversary of birth of great thinker of Ukraine*. Part 1. London-Toronto: Institute of V. Shayan (in Ukr.).

18. Shayan, V. (1958). *Holy heroism as foundation of Ukrainian national ideology* (Report delivered at the III-d Congress of Great Britain branch of League of Ukrainian Insurgents . August 24, 1957). Great Britain: Publication of Great Britain branch of League of Ukrainian Insurgents (in Ukr.).

19. Shayan, V. (1990). *Ukrainian symbols*. Hamilton: Publishing house «Ukrainian Renaissance» attached to Association of Ukrainians of Native Faith (in Ukr.).

20. Silenko, L. (1988). *Reassessment of spiritual value*. Publication of Association of Sons and Daughters of Ukraine of Native Ukrainian National Faith (OSIDU RUNViry) (in Ukr.).

21. Lukianenko, L. (2008, June 24–30). *Civilization choice of Ukraine* (Personal (Staff). All-Ukrainian general political weekly magazine No 24 (276)). Retrieved from <http://www.personal-plus.net/276/3382.html> (in Ukr.).

22. Shokalo, O. O. (2007). Ukrainian cultural an information produce — spiritual factors of reproduction and self-development of nation. *Ukrainskiy svit (Ukrainian world)*, 4/6, 26—29 (in Ukr.).